

९५
१७

अथ

९५
१७

ग्रन्थनामः-	“गदाअनम्”	
कतनामः-	अग्निवेशः	
विषयः-	वैद्यशास्त्रम्	

Gadanjana

2304

(१५)

(२१)

अ० वे०

॥१॥

श्रीगणेशाय नमः॥ अबोधतिमिरच्छन्नचक्षुषां भिषजां कृते॥ सूक्ष्मेकरोत्यानिवेशो ग्रंथमंज
नसज्जगाम॥ १॥ दोषराषो रुजा हेतुतत्प्रकोपे तु कारणं॥ प्रत्येकं हीनामिच्छाति योगः कालार्थक
र्मणाम्॥ २॥ कटुतिक्तकषामपयोदगातिः॥ श्रमसंज्ञा हिमाद्रिमयानशने॥ स्मरजागरशुक्रस
धाध्वश्रमेरापि कुप्याति वेगवधैरनिल॥ ३॥ शीरः शोथभ्रूविकावेदपसंध्यास्थिकटिरुकावेधं
क॥ पासुष्यं शयनहृतिराध्यानचलने॥ कठाराशोनीवाध्विरापि कषयोऽस्य साभिः श्रमो
त्तुर्वैषम्यं कुपितमस्तुलक्षनामिदं॥ ४॥ तिलशुक्रशुक्रादधिमीनिशारत्कटुतिक्तपदूस्मस
टम्लतपैः॥ ५॥ इति वृत्ताने सार्धविदाहकरोः राषिकुप्यातिपित्तमुपोषणात्॥ ५॥ श्रमोदाहोमृच्छ
मलाशीथीलतास्वेददराः प्रलापः पीतत्वं मुखनमनावेमन्नखौः॥ मदट्टतिक्तास्पात्क
दुरापिरसः पांडुसाहिता घृतेः पाकश्चेत्प्रकृतिरापि पित्तस्पृशतु॥ ६॥ दाधिदुग्धनवीनजलान्न

राम

॥१॥

हिमाध्रशनाम्लपदूपामाज्यातिलैः॥ ७॥ रुमत्स्ववसंतादिवाशयनैर्मधुरैर्विरोधमुपोति कफः
॥ ८॥ रुतत्वं स्तौमित्यं स्वपपुचिरुर्तिवशायने मलाधिवं कंडूराशिरवलेपः॥ शीशीरता॥
अभुक्तिस्तृप्तिश्च स्यात्तामिति वल्गासस्पृशतु॥ ९॥ लिंगे स्वादुपदुरापिरसोभाचधव
हेला॥ १०॥ इति दोषकोपे तदुद्रा॥ हेतुप्राग्रूपरूपोपशयाप्रीमिरिहामयः॥ हेमोरूपेरावैकेरा
प्रत्यमेतेन तद्यतः॥ ११॥ दोषोजीर्णज्वरं कुप्याच्छिस्वाग्निं कोष्ठतत्त्वाच्च॥ सोष्ठधातैः
१२॥ पण्डितसर्वैरागंतुजोपसः॥ १३॥ जंभांगमद्विरातिदृग्दाहो गोरवास्तवी॥ पृथज्वराणां प्राग्रूपं
वित्रिजैर्विजिलक्षरां॥ १४॥ कं पकं ठोष्ठविदशोषोदाहो मूर्खदिरांगस्तु॥ वैषम्याः स्वप्रवैरसं
जंभावातज्वराः कृतिः॥ १५॥ पीततादाहत्रिद्वस्वेदमृच्छत्ये स्वप्रातिरुता॥ वामिश्रमः प्रलाप
श्ररेकापित्तज्वराकृतिः॥ १६॥ स्तौमित्यो हृदमाधुर्मप्रतिस्पानुर्विगोर्व॥ काशालस्योत्पदि

३९

॥ ३ ॥

शोक्तेष्वशोक्तं प्लेष्मैराकृतिः ॥ १४ ॥ शर्दिमूर्ध्नि दाहमोहाः शतर्षा जटं भाकं शोऽग्निप्रतापो महर्षिः ॥ मिथ्या
वात्कर्म मूर्ध्नि कूपर्वभेदः शोषोर्लिंगं वातापितज्वरेदः ॥ १५ ॥ स्तौमित्येकाससंतापो गौ एवं पर्वम्
र्षिकः ॥ स्वापो स्वेदः प्रातिस्व्यापो वातप्लेष्मज्वराकृतिः ॥ १६ ॥ शीतं दाहो मुहुस्तं भोक्तुं शोक्तं चि
पञ्चतुः ॥ लिप्रातिक्तास्पतापितवला सज्वालक्षणां ॥ १७ ॥ खराजिबूदादीनां भुञ्जिन् स्वाविरक्ते त
रास्थिरुक् ॥ विकृते हास्वेदानीद्रा शीतदा हन्यवास्थेति ॥ १८ ॥ तंद्राप्रलापो मोहांगसूस्तताकंठ
कूकता ॥ एतच्छीबनामित्यादिसान्निपातज्वराकृतिः ॥ १९ ॥ अभिन्यासः समस्ते स्ते ध्वजसर्वेदि
पार्कपार्कियः ॥ सान्निपातज्वरः साध्यो दोषवृत्त्याग्निहानितः ॥ २० ॥ स पूदपादादसाध्यानिवा
वृक्षैरस्वते ॥ तत्तादिगुह्वैस्तु तन्मज्जस्थिता क्रमात् ॥ २१ ॥ सान्निपातज्वरस्यादिमध्यांते कार्ति

राम
॥२॥

तस्य सः मांसमेतदपि मज्जाशुक्रादि तैः ॥ जायंते चोद्यतः सन्निविताश्च तैस्तैस्तैः
शतेवाग्नये ॥ ५

मूलयोः ॥ शोथो साधः कण्ठसाधः सुखसाधः क्रमेण वै ॥ २२ ॥ संततः सततो न्येद्युः सती यक
चतुर्थको संदूषास्त्रसावस्त्रकृष्णमेदोऽप्यमज्जव ॥ २३ ॥ तद्वेदाविषमास्तेऽप्युशीतदाहादयो
गदाः ॥ संतत्या संततास्तिष्ठेते स्तपदशाद्वादशाहात् ॥ २४ ॥ दोकालो सततो न्येद्युः रेकं कुपेदह
र्षिं ॥ मुत्कैकाहं तृतीयोऽप्यहो हं तेत्काचैर्षिक ॥ २५ ॥ द्विपंचदशान्येद्युः त्वेह्यहं सुतृती
यक ॥ चाहं चतुर्थे प्राप्नोति यत्र ते विषम्य ॥ २६ ॥ हृदुगसंविद्धौ च वैगंध्यां चास्थिस्तृकृत्तमः
मुक्तोत्सर्गश्चेति लिंगं क्रमाद्गता गते ज्वरो ॥ २७ ॥ साध्यासाध्यो कण्ठसाध्यौ तत्परो न्योनासिच्य
ति ॥ मंदोतिगोत्रं स्वेदोज्वरो नित्यं प्रलेपक ॥ २८ ॥ चतुर्गुणितुकः सापाभिचारावेशाद्वा ततः ॥ पूर्व
योऽर्श्वी विस्फोटमोहावावेशजेतुस्तृक ॥ २९ ॥ ततश्च तस्य कामोऽप्येहीधीस्वप्रहाते ज्वरे दाहाति
सारो द्येदोऽप्यप्यस्वद्वा तज्जंबदेत् ॥ ३० ॥ बहुहेतुपद्वौ तिदीर्घाधात्विंद्विज्वरः ॥ असा

रेकातु ३

अ० वे०

॥३॥

महिर्देगी

धः शीतल खेदीगार्तेतर्दीहृक् चस ॥३५॥ ल बुर्गुस्तार्नेरामभ्रसामः प्राकृतवेकृतो वाहिरंतर्वीम
 नौचसाध्यासाधोक्रमज्जरो ॥३५॥ ल बुर्गुस्तोपद्रुः स्पादनकोपद्रुगुरुः वर्षासिरदसंतेषु प्रा
 कृतो न्यस्तुवेकृत ॥३५॥ हल्लासापाकलालादतं प्रा स अंगगोरेवे वेरस्पालस्यातिम्र वैः सा
 मोन्यभ्रानिरामक ॥३५॥ अंतर्दहः प्रलपस्तु संधितकुर्विउग्रहोभ्रमः स्वासस्वेपोचिन्मंतर्वीम
 नोन्यः संचान्यथा ॥३५॥ वेरेकोविउग्रहोवात् टकासोशवासांगस्तुवामिः हिक्ता मूर्द्धासिचिभ्रापिज्व
 रसोपद्रुवादश ॥३५॥ अश्वप्रोस अरातेरुद्रविष्म भावत्यगौरवो यत्रार्तिनाभिहृन्मध्वेसुकुवां
 गंधातुपाकिन ॥३५॥ भ्रमोतेज्वररुद्रश्वासं पचमानज्वराकृतिः दोषज्वरांगलघुता दोषपाकस्य
 लक्षणं ॥३५॥ दाहस्वोदोवामिस्तुसा कंयोधिदामिदसंज्ञता ॥ कूजनं चार्तेवेगं धंमाकृतिज्वरमोद
 तो ॥३५॥ देहोलघुर्मुखेपाकः स्वेदः कारणा सोष्णं कं डूष्णोविउ द्वावादिगतेज्वरलक्षणां ॥३५॥

सामलक्ष

एतेभ्रतर्वीमं ल
३५

राम
॥३॥

का१

का२

इतिज्वाधिरः अथातीसाराः बुधः सविष्टसः द्विप्रबानू वितातिसारतः अतीसारंसधोर्ध
 तेः पृथक्सर्वैस्तुवामतः ॥३५॥ देहोत्तुदासरांवातापित्तात्पीतासरासितं कफात्सांद्रस्वे
 ताहिमंबर्चः सर्वैस्तुसर्वैस्तु ॥३५॥ शोबतोर्विद्विस्त्रंवाध्याक्तव्योष्मरोगीति ॥ रुजत्पजी
 रांतिचिचंभुर्भुः सशक्तु ॥३५॥ अतीसारिस्तु जत्पत्तलाहारसंवत् ॥ अजसंवित्वा ना
 वातकफात्प्रवहेत्वेत्प्रवाहिकां ॥३५॥ वामिकृत्तज्वरः कासः स्वासस्तु एमोहशोप्यस्तु ॥ हिक्ता
 सविष्टोतिलेगंमरणायातिसारिणः ॥३५॥ अथग्रहपादलोकः गतेति सारेष्यामेन दुष्प
 वेदुहणीमुहुः ववौमुचत्पाममेवततोसौग्रहागदः ॥३५॥ कुप्यतिग्रहणीनेत्यांदिवा स्थो
 रुजामस्तु ॥ सन्यासाग्रहणीनाम्ना ह्यामंसंष्टु ह्यमुंचाति ॥३५॥ शोथोनिमो घवेवर्षि
 ज्वरापाकसविदपा ॥ रुद्रवल्पासगा भानोदराः सुग्रहणीगदः ॥३५॥ पृथक्सर्वैस्तु

अ० वे०
॥४॥

रसोताल्लिंगमातिसनवत्विग्रामं पूत्य सुमज्जेत्सोऽं प्रकं स्नेहपिशकसक ॥४॥ अथाश
वलोकः ॥ त्वग्मांसमेदः संपृष्यगुदेशास्विकरान्मला ॥ कुपुः घोठापृथग्दोषैः सर्वेदसह
जास्रजे ॥५॥ शोथानिमांघाविष्मं ममास्थिपीडात्वावेदूता ॥ पांडुतास्वदंयावत्साध्याना
द्वाराहजोर्शसां ॥५॥ पुरोक्तेर्दोषाविनैस्तेर्दोषानशः सुलक्ष्णत ॥ त्रिदोषाविनूंसहज
मस्रस्त्रावंतदस्रजं ॥५॥ वाह्यमध्यांतवालीजानेकादीत्रिमलानेच ॥ तानि साध्यानि कथं
निनसाध्यानि वदेत्क्रमात् ॥५॥ अथाजीरातिलोकः ॥ अजीर्णमुक्तवैषम्यादेकोऽप्य
पिङ्गहः विदग्धोऽम्लः सधमाश्लोकारोऽप्यमेसमुक्तवत् ॥५॥ सुर्विष्टाविदग्धाम
खन्य जीरागिनितेः क्रमात् ॥ ससेषाच्चतुर्थंतिद्विष्टाश्चलविङ्गहेः ॥५॥ ससेषेन
विदेषः पूर्वविष्टोविष्टाविका ॥ वम्यतीसारत् ॥ चूलप्रमोदेष्वनतोदनं ॥५॥ स्रज

राम
४

वातास्वप्रकंपारातीमोहेन सिंघाति ॥ वृक्षातिवृक्षद्वीरोस्तेर्मस्मकोत्पशतो गद ॥५॥
अपक्रम्यारलोकः ॥ ज्वरोविवातिशूलं हृद्रोगः घर्दनभ्रमः ॥ भक्तदोषोतिसारश्चसंजा
तः क्रामिलक्षणाः ॥५॥ अप्यपोऽकमलाकुंभकामलावलोकः ॥ अतिव्याघ्रायमघाम्लादिवा
स्वप्रमदादिभिः ॥ पांडुवाः पंचतोर्भिन्नैरभिन्नैः पंचमोऽम्लदः ॥५॥ पांडुत्वानेत्रावीरामूत्र
नखशोथवमिज्वरौ ॥ स्वासकासाग्निमाधेश्च मुक्तस्यात्पांडुरोगवान् ॥६॥ अतः शो
थीमध्यकृशोमध्यशोथ्यंतदुर्वलः ॥ कीवाज्वरातिसारीचपांडुरोगीनासिंघाति ॥६॥
पीतत्वशूत्राविडनेत्रेषुपित्तातिका मला ॥ सेववृक्षाकुस्मपीत्वगादिः कुंभकामला
दि ॥ अप्यरक्तापित्तावलोकः ॥ अपित्ताविदूष्यास्वसहितेनवाहिर्मिले ॥ ऊर्ध्वबाधोदि
धावोतिरक्तापित्तंतदुच्यते ॥६॥ सज्जलेष्मोर्ध्वमधः वायुदिमागैसिकफानिलं ॥ साध्यं माय
मसाध्यं चरक्तापित्तं क्रमाच्छेत् ॥६॥ ज्वरापाकवामिश्रवास्तत् ॥ कासावत्पपांडुता भुक्ते

अ० वे०
॥ ५ ॥

दाहतिवर्षप्रवामबुराशोकज्वराध्वामि॥ शोषान्कुर्वति ते कुक्षामक्ष्मारांतुकफोल्वराणाः
हृक्कारां विदाहपाश्वसितकृफास्त्रवामिज्वरा॥ वैश्वर्षाक्षद्रुकशवासकासीमस्तकगौरवाः॥ ६०
शुक्ले दारात्वंभांसे द्यारिंसावदायाकृतिः॥ ७१ः क्षती स्यात्सकृत्पूतिकफपूयास्त्रवंप्रतिपुक्
हृक्काशा तीसारयाश्वर्षातिस्त्रिभेदास्तु वैज्वरौ॥ बाधुरोभिः क्षयः साध्यः किं वा स्रक्सन
ज्वरैः॥ ६१ः अथ कासावलोकः॥ प्राणः स बोधः सोदानो वक्रात्वेति यदा स स्रक्॥ कासः पंच
विधो ज्ञेयस्तैर्दातेन दायेन च॥ ७२ः काशते शुष्कमानीलात्पित्तात्पित्तं वमन्कफ॥ कफात्स्वादु
कफे वा त्पावसाध्यावुक्तलक्षणे॥ ७३ः अथ हिक्कावलोकः॥ पूर्वित्तु सते प्राणो हिक्का पंचगति
क्रमात्॥ अन्नजहारवातुल्यामिका द्विविदोगिनी॥ ७४ः हिक्काक्षद्रा जन्तु मंदागंभीरानाभिकं प
कृत्॥ कं पत्पत्तंगमाविलं मृत्वं तेना सिध्यति॥ ७५ः अथ स्वासावलोकः॥ अधश्चोर्ध्वे कफो वातो

शुद्धिः

राम
॥ ५ ॥

जात्याप्रातिशुभ्यदा॥ कफस्रक्कातिविधिः कृत्क्रमात्स्वासान्करोत्यसौ॥ ७४ः महोर्ध्वे नूतमकक्ष
द्राव्यान्स्वगातिक्रमात्॥ महोतानिः स्वसत्पुच्छे रूधे रूधमधोननु॥ ७५ः विच्छिन्नधेगां धिन्नेन त
मकेनातिमृच्छिस्तु॥ शुद्धेन स्वसनोवात्स्यं पूर्वसाध्यानते त्रयुः॥ ७६ः अथ स्वाभेदावलोकः॥ अत्रु
न्नभाषवातो धेः कुक्षेर्दोषैः स्वामयः॥ बोधाप्रपक्वसमस्ते स्स्यान्मेदशावदायेन च॥ स्वानिदान
स्पृश्यास्तेन तु साध्यास्त्रयोतिमाः॥ ७७ः अथ आरोचकावलोकः॥ स्वादुपन्नं मुखे चैत्रस्वदते सार
रोचकः॥ सपंचधा पृथक् सवैस्तेः परोत्तमप्रादिभिः॥ ७८ः आरोचके मुखं तत्तदसं प्राकृतमांतिमे
७९ः अथ घृथिलोकः॥ अंत्यजीर्णपिडास्निग्धा हृद्यगर्भक्रामिद्वेः दोषैः पृथक् समस्ते श्वाः
हृद्ये पंचावधावामिः॥ ८०ः श्वावंवातेनापितेन पीतं श्वेतं कफेन च॥ सर्वे श्वित्रं वमेरुर्भेदिभत्सादी
दाणाः क्रामिः॥ ८१ः कासः श्वासोज्वरो हिक्का त्वष्टावौ चैत्यमेव च॥ हृद्रोगस्तमकश्चैव रतेयाः च

अ० वे०

॥६॥

स

द्विपद्रवाः ॥ ८५ ॥ अथ लघ्नावलोकः ॥ सततं यः पिवेद्द्वारिनात्मा प्रमाधिगच्छति ॥ ९० ॥ कांक्षति यस्तो
यंतं लघ्नादिति मादिशेत् ॥ ८५ ॥ पित्तं तालुगतं कुरुं सवातं कुरुते लघ्नाम् ॥ सासप्राप्य कृते अत्र
तास्रदायमोजने ॥ ८६ ॥ शीताद्रिर्वर्धते वातापि ताज्जा अकृत्कफात् ॥ विद्यावीलिंगमजप्या
तास्रदायमभ्यं दततो द्रुवा ॥ ८७ ॥ दक्षिणात्सहस्रीडा ॥ दार्ढ्याधिक्यान्नजा ॥ मोहज्वाशवासकासं
कर्त्तुं हि लघ्नासिध्याति ॥ ८८ ॥ अथ लघ्नावलोकः ॥ संज्ञास्रोतांसितेरु ध्वावि संतिकरणा
निचेत् ॥ स्रवपित्तं स्रवामर्त्यमर्धं तिगतचेतना ॥ ८९ ॥ सप्तमर्धं पृथक् स्रवैस्ति प्रमथ
विषास्रतः ॥ दोषवर्गं विषयपूवे दोषैर्धर्तृप्यासवात् ॥ ९० ॥ असौम्यः सप्रलापोपदाह
कृत्कं पवानाविषात् ॥ पित्तवद्रुतगंधेन संन्यासोस्तो द्रिषाकीयाकीयः ॥ ९१ ॥ अथ पानात्पमावलोकः
कः ॥ मधं पीतममुत्पातैः कुर्यात्पानात्पमा अत्रै ॥ वामिन्स्रुताज्वरो दाहः प्रलापश्च भ्रमो ह

राम

॥६॥

चिः ॥ ९२ ॥ रेकास्वप्राणिकफापानाजीरास्पलक्षणां ॥ पानोष्णात्वे गगतो दाहं सापितासं क
रोत्यापि ॥ ९३ ॥ अथोष्णादभ्रतोष्णादवलोकः ॥ भीष्णो ककामुच्छान्नैः पूज्यादेः श्वाव
मर्धरो ॥ मधं पीतमनो दोषास्वापुष्मादस्तथोक्तः ॥ ९४ ॥ अस्थाने हास्यागीता घेहिधि
स्वप्रविपर्यये ॥ रहस्यकथनोद्देशमैरुन्मादमादिशेत् ॥ ९५ ॥ दोषैर्व्यसैः समसैश्चाविषा
स्रग्भ्यां सघाद्विधः ॥ दोषांकाः पूर्ववच्छोकभीकामाघे अत्र कृत्वा ॥ ९६ ॥ देवदेत्यापिश
चाहिरतो गंधर्वमदातः ॥ पित्ततश्च ग्रंथः स्रुतन्मादाप्रोक्तलक्षणाः ॥ ९७ ॥ पावित्र्यं
देवावेधेधोनग्नत्वं सर्ववद्वर्ति ॥ वदुभुक्तं गीतदाने आरुं वेति वतकृतिः ॥ ९८ ॥ कं पाने
प्राफेणावामिदुमादिपतनादितः ॥ अथोदशो व्योतीतेवनोन्मादी जातु जीवाति ॥ ९९ ॥ अ
थ अपस्मारावलोकः ॥ दोषोद्रेकात्पुजातायां स्मृतौ सत्यामपस्मृति ॥ तदा कृतिस्तमः

अ० वे०
॥७॥

फेलांकपनेत्रादिवेकृतं ॥८७॥ चतुर्धसिष्टपक्षवैः सौस्तत्कोपक्रमादिह ॥ रविपंचदशात्रिं
शादिनेषु सकलेष्वपि ॥८८॥ अथ कृत्या आवा लोक ॥ अशीतिवर्तिजारोगाः भवत्या
क्षेपकादयः ॥ अतिप्रसिद्धान्कीयंतस्तेष्वहंतानेह बुवे ॥८९॥ आक्षेपकोंगाविदोपावल्लि
जं धोसपादसक ॥ ससगनाभे रधोग्रां धीरघ्नीलासु धमत्राविट् ॥९०॥ प्रतिष्ठीतोदरे
शुभ्रेत्सापीडातिर्यग्ग्राथिता ॥ आध्मानं स्यादध्मावसादोपमुदरं ससक ॥९१॥ क
फबाकुलेवाते प्रत्याध्मानं तु जायते ॥ वैडम्भश्चाशयजापीडाऽधोगतात्सारीकोच
ते ॥९२॥ गुदोपस्थोस्थितासक चेत्यासूक्ष्मं श्रुतिस्मृति ॥ वक्त्रीकरोति वक्रां च वातश्चेत्स
सगर्दितं ॥९३॥ अधशीसाक्षिपायुकटीजं धापदयथा ॥ कोष्ठशीर्षं जानुशोथो विश्व
वीभुजयो र्यथा ॥९४॥ एवं ज्यंस्यान्निग्रहात्सकूप्यं पंगुत्वं मुभयोस्तयोः ॥ अत्युद्गारस्त

राम
॥७॥

रुवातो नष्टवाक्यं तु भूकताः ॥९५॥ कलापरवजः सभवेत्प्रकामं वै ते तुजः ॥ अमूलमे
कवाहुश्च यथा स्यादपवाहुक ॥९६॥ विवृतं संवृतं वास्ययः कुयत्सिहनुग्रहः ॥ सवंगिकां
गारोगोस्तः सवैरिकांगनिग्रहः ॥९७॥ मुरुर्धनं नमये नमो हये च्चापतंत्रकः ॥ जीवास्तं
भः सयेन्नानं पानवाक्येष्वनीसता ॥९८॥ वाद्यप्रामंतरायामोवाहिरंतश्च कर्षत्रा
त ॥ स्नासूनामथविज्ञेयो ब्रह्मायामोसवातप्या ॥९९॥ स्थानानामनुस्तेष्वालिं गैः शेषान्ति
निदिशोत ॥ द्वांतिवातामयावृक्षाः क्षीणामांसवलानलं ॥१००॥ अथ वातरक्तावलोकः ॥ अत्यध्व
वाहनविदाद्यानादेः ससधासृजा ॥ मुज्यते चेनमसदुष्कस्तदा स्याद्वातशोरितं ॥१०१॥ वाते
धिकोतिरुक्तापिते दोहो रक्तेति शोरीतं ॥ कफोतिगौरवां चिन्तां द्वित्रिजां द्विदोषजे ॥१०२॥
दाहगौरवस्तु हृदयकं दूवेवरार्पमंडलं ॥ दुःप्रिः शीतं गसंकोचः शोथो वातावलन दाराम् ॥१०३॥

अ० वे०

॥८॥

मोहदाहज्वरास्वप्नपंगुल्यांगालिबैकुंठं॥मर्मग्रहभ्रमस्फोटवातासोपद्रवादश॥११४॥अथ वा
तावलोकः॥पुगपत्कापित्ताचामवातोस्वीप्रकोपने॥आमवातंजनयतःसशोषंसाधिसुग्र
हं॥११५॥सर्वगैकांगसंध्यास्थिशोष्यार्तग्रहगौरवम्॥ज्वरापाकाग्निमाघं चहृष्माचामानिलाह
तिः॥११६॥आमवातोधिकेवातेऽरतिदाहस्तुपित्तं॥कफातस्तेमित्यगुस्ततासर्वलक्षणाविदोष
तः॥११७॥जाग्रात्ररूजनानाहृष्टदृष्टादिवृद्धमत्रता॥अलंनयननाशोष्णोपद्रवाआमवातजाः
११८॥अथ अलंनयनं॥एकदेशोत्तिष्ठकृष्णलंशोवीधान्यादिसेवनात्॥कुक्षेः३सर्वैः३प्रत्येकं
द्वेदोषेभ्रामानदध्या॥११९॥पित्तान्नाभ्यां वलादसौपर्वहृत्काष्ठिजंकफात्॥द्विविस्थानां द्वि
विदोषअलंनयनासमोरसात्॥१२०॥वेदनानाहृष्टाश्चतुर्दृष्टोगौरवासवी॥काशाश्चा
सप्राहिकाचअलस्योपद्रवादश॥१२१॥अथ पित्तमअलं॥वलाशःप्रच्युतस्थानासितेन

राम

॥८॥

सरस्वतीति॥वायुमादापकुस्ततेअलंजीर्जतिभोजने॥१२२॥अथोदावर्तविलोकः॥वातविराम
ञ्जंभाश्रुत्तवोद्गावमीन्द्रियैः॥क्षुत्तलोच्छसासनेद्राणांघृत्योदावर्तसंभवः॥१२३॥वातस्यो
धादस्मानमस्वीविद्वंशोयसकृ॥वस्तोअस्यञ्जंभायाशीरोरुहकृत्तजोश्रुताः॥१२४॥ध
वरोधोद्विगलानिरुद्रास्यानेलार्ताय॥धृदिकुब्धानिंद्रियस्याप्रमतीदग्मंदताक्षुधा॥१२५॥
तद्योत्तसोतिश्वासस्यहृदुक्त्वापस्यञ्जंभने॥वक्षतिअलतदगलानिद्वोरापंयुक्तंत्यजेद
मुं॥१२६॥अथगुल्मावलोकः॥हृन्नाभ्योरंतरेग्राधिःसंचारीयदिवावलः॥वृत्तश्चैवोपचयवान्
सगुल्मःपंचधामतः॥१२७॥तस्यपंचाविधस्यानंपार्श्वहृन्नाभिवस्तयः॥दोषेर्मैस्तेःसमस्ते
श्वस्त्रीणां ह्यस्त्रेणपंचमं॥१२८॥जीरोन्निवातजःकुप्येतास्मिज्जीर्जतिपित्तः॥अक्तंरुक्फजो
गुल्मःसर्वदासर्वदोषजः॥१२९॥प्रशवार्तविपातनांकालेमासात्प्यमोजना॥वायुस्तद्वत्मादा

अ० वे०

॥८॥

मोहदाहज्वरास्वप्नपंगुल्पांगुलीवैकृतं॥मर्मग्रहभ्रमस्फोटवातास्योपद्रवादश॥११४॥अथ वा
तावतलोकः॥युगपत्कुपिताचामवातोस्वीयप्रकोपने॥आमवातंजनयतःसशोषंसाधिसु
हो॥११५॥सर्वगैकांगसंध्यास्थिशोष्यार्तग्रहगोरवम॥ज्वरापाकाग्निमांघंघृष्माचामानिलाह
ति॥११६॥आमवातोधिकेवातेऽरतिदाहस्तुपित्ततः॥कफातस्तेमित्यगुस्ततासर्वलक्षणाविदोष
तः॥११७॥जाग्र्यात्रकूजनानाहृष्टदृष्टादिवदुम्ब्रता॥अलंनयननाशोष्णेपद्रवाआमवातजाः
११८॥अथ अलंनयनलोकः॥एकदेशोतिरुक्कूलंशिवीधान्यादिसेवनात्॥कुक्षेः३सर्वैः३प्रत्येकं
द्वेदोषेभ्रामानदध्या॥११९॥पित्तान्नाभ्यां वलादसौपर्वहृत्कुक्षिजं कफात्॥द्विविस्थानां द्वि
विदोषा अलं चामासयोरसात्॥१२०॥वेदनानाहृष्टार्शश्चट्टकृच्छोगोरवासवी॥काशाश्वा
सप्राहिकाचश्चलस्योपद्रवादश॥१२१॥अथ पानिनाम अलं वलाशः प्रच्युतस्थानासितेन

राम

॥८॥

सरमार्धेति॥वायुमादापकुस्तते अलं जीर्जतिभोजने॥१२२॥अथोदावर्तविलोकः॥वातविराम
ञ्जंभाश्रुत्तवोद्गारवर्मीद्विषेः॥दृष्टत्सोच्छसासनिद्राणां घृत्योदावर्तसंभवः॥१२३॥वातस्यो
धादस्मानमर्कविद्वंविशोयसकू॥वस्तो अत्रस्यञ्जंभायाशीरोरुक्कूहकूहजोश्रुताः॥१२४॥ध
वरोधोद्विषग्लानिरुद्रास्यानेलार्ताय॥धर्दिकुब्धानिंद्रियस्याप्रमती दग्धता दध्या॥१२५॥
तयोत्सोतिश्वासस्य हृदुक् स्वापस्यञ्जंभने॥वक्षति अलं तद्ग्लानिद्वोरापंयुक्तं तज्जेद
मुं॥१२६॥अथ गुल्मावलोकः॥हृन्नाभ्योरंतरेग्राधिः संचारी यदि वा बलः॥वृत्तश्चैवोपचयवान्
सगुल्मः पंचधामतः॥१२७॥तस्य पंचविधस्थानं पार्श्वहृन्नाभिवस्तयः॥दोषेर्बैस्तेः समस्ते
श्वस्त्रीणां ह्यस्त्रेण पंचमं॥१२८॥जीरोन्निवातजः कुप्येतास्मिज्जीर्जतिपित्ततः॥अक्तं तु कफजो
गुल्मः सर्वदा सर्वदोषजः॥१२९॥प्रशवार्तविपातनां काले प्रासात्प्यमोजना॥वायुस्तद्रुक्मादा

अ० वे०
॥११॥

तमः सगदाहकं दूधो वेभ्योऽसृक्कृमस्फोटभागसः ॥१६५॥ वेदोजः कफवन्मत्रोक्तुते सप्यं त्र
णासृजेतः ॥ आवाते देर्मसनी त्वाक्तु प्रोन्नं वेदरागादधः ॥१६६॥ अत्र वृद्धिं करोत्येव यंत्राणासत
गध्वानि ॥ वंछरागां धिमाने लः करोति वृद्धिनामकं ॥१६७॥ अथ श्लीपदा वृक्कः ॥ पाद
शोथ श्लीपदोऽसौः पथक सवैः कफोत्तरो ॥ तत्कारि करेनेत्रोष्णशीघ्रनासास्वपिक्क
चित् ॥१६८॥ अथ कृशा शोष्णवलोकः ॥ प्राग्भूयं पतयः शोफः काप्यं गोस्फुटितस्तु सः रूपं
षोठाप्रपक्षवदोषास्वागंतु जं च तत् ॥१६९॥ विषमं पचते वाता त्वित् स्वचिरं चिरं कफ
जः पित्तवच्छेषो रक्तागंतु समुद्रवो ॥१७०॥ मेदोष्मता त्वशोफत्वं काठिन्यं त्वका विवर्तिता
मेदवेदना चेतदामशोफस्पलद्वारा ॥१७१॥ अतिदाहस जातो दवो धमेदा विवर्तिता ॥ तस्माज्ज
रश्च शोफस्य पचमानस्पलद्वारा ॥१७२॥ कडूवल्गुद्रवस्तो दो सशां त्यावापि निमृता ॥ यंत्राणा
त्पुस्रचलनं पक्षशोथस्पलद्वारा ॥१७३॥ त्वकृसावोपि सगाल्पत्वमस्त्रपाका कृति पुनः ॥ सृक्पा
कफपास्ते स्तेनसः पाके तु त्रीदोषस्य ॥१७४॥ अथ रक्तगंतु वृणावलोकः ॥ शरीरागंतु मेद

हो

त

राम
॥११॥

नसार्धधितु रोषजं ॥ परं शास्त्रादिकं वा त्रयो वेभ्यो सगदाहगौरवो ॥१७५॥ रक्तश्रोतु जेप्यागंतु जं
तच्च धातुधो धिन्नं मेन्नं दतो वेकां पी च्छितं वृष्म मित्यापि ॥१७६॥ पातां त्रभेदस्त्वल्पा तु वेधचूरां
न वृषरागात् प्राशाल्यं यंत्राणात्सास्त्रं बुद्धं च दृ च ध्वनिः ॥१७७॥ त्वुज्जरोन्मादसुडमो हरेका
हिक्कापतानिकाः कं पछर्दिः श्वासकासपक्षावाता हनुग्रहाः ॥१७८॥ शोरास्तं भो विसर्पश्चो
पद्रवायोऽशासुवः ॥ सवैः नेते वृणां साधो माप्ये द्वे च सुखस्ततः ॥१७९॥ अथ भगवृणावलोकः
भग्नोद्दिधासांधिकां उभेदात्त्रो ह्रावसांधिजं विवर्तितं तथोत्ति प्रीतिजं गदाहमधोपि च ॥१८०॥
विश्लिष्टं मुत्पिष्टं मितिकां डे द्वादशधा तु तत् ॥ आस्थिष्टं ल्ली कर्कशं च कुराचि रीति विवि
तं ॥१८१॥ कां उभग्नोर्ध्ववक्त्रं दिधावाप्यातिपातिता ॥ मज्जागतं वस्फुटितं वप्यास्वलदयो दिदं ॥१८२॥
अथ नाडी वृणावलोकः ॥ उपेक्षरागा डो वृतागतिनाडी च जो दृराः नाडी वृणाः सार्वज्ञेयः स
पुष्पहृते ददाहसकः ॥१८३॥ अथ भगवृणावलोकः ॥ गुदस्या द्विगुले दोत्रे पाश्वरिः पाडुकी कृतः

अ० वे०

॥१२॥

भिन्नोभगंदरोक्षेयः सतु पंचावेधस्मृतः ॥१८४॥ सप्तहोदोऽनेकमुखोवातात्पाच्छतपोन
कः ॥ उष्णग्रीवस्तु पित्तनेन परिश्रावीकफेन सः ॥१८५॥ शंखकावर्तकोन्मागगितुस्यातांवि
षेवजो ॥ मुकमूत्रवहोदुःखौनसाध्योदूरगोभृशः ॥१८६॥ अथ गलगंडावलोकः ॥ कः ॥ गलेक
देशोस्वपपुण्याको गलगंडकः ॥ मेदोवातकफे त्रिधा कंडू सगौरवे क्रमात् ॥१८७॥ अथ ग्रं
थबुद्गंडमाह ॥ पञ्चावलोकः ॥ ग्रंथिः कुत्राप्यपाको गंदो घास्त्रमांसमेदतः ॥ तस्य पा
के बुद्गंडस्यातद्वत्षोढामुद्भवतः ॥१८८॥ गंडमाला गलेने के गंडमेदः कफो गणिते ॥ चिरपाके
भिरै के वा वीरस्याः पाचिका भवेत् ॥१८९॥ अथ विद्रुध्यावलोकः ॥ स्वप्नमुग्धा विद्रुहा हस्तगात्रो
विद्रुध्या विद्रुध्या ॥ विहृतः सधोढांतैः पृथक्सर्वैरिष्टकृत्तातः ॥१९०॥ वाह्यः पाकोऽसुवत्स्यादंत
स्तु करोत्यसौ ॥ वस्तौ कृत्तुहो मुदना पापर्वबंधवृक्षयोः ॥१९१॥ पाकूपानावावीडुंधकुत्ता
वानेलजासजः ॥ नाभ्यां हि क्वाहृदि स्वासं प्रीनृषवासः प्रवर्तते ॥१९२॥ पकृत्ययसंकशनं

राम

॥१२॥

वंशोतुकादिग्रहः सपकोवासयेदूर्ध्वनिभेसेस्येदधः ॥१९३॥ नाड्यः साध्याश्चममोष्योर्वि
प्राधिर्भृष्यपद्रवः ॥ विद्रुधस्त्रीस्तनेत्ताच्छोफसगदाहपाककृत् ॥१९४॥ अथ कुष्ठवलोकः ॥ वि
स्तृष्टाहादुःकर्मपंचकर्मोपचारतः ॥ स्त्रीमधमांसपुच्छांशुसेकाद्यैः कुष्ठसंभवः ॥१९५॥ कपा
त्पाद्युद्वोक्तदुग्धिरिंद्रियवैकृतं ॥ पांगुल्यावल्पकोन्यचमहाकुष्ठाकृती श्विरात् ॥१९६॥ कपा
लंकाचवृक्षापित्तादौ पुंवरं त्वतः ॥ कफात्सितं मंडलं तैः गुंजावात्काकरांससकृत् ॥१९७॥ वा
तापित्तादृक्षाजिह्वंससकृत्पादासरांसितं ॥ कफापित्तात्पुंडरीकं पुंडरीकदलोपमं ॥१९८॥ दद्रुकंजु
त्पापिडिकाप्रसरन्मंडलात्ततः ॥ स्तप्रेतानिमहाकुष्ठानि भवमेकचर्मवत् ॥१९९॥ कीरावात्कीटि
भंचर्मदलं तु दरात्त्वचः ॥ पामापापयोः कंडराभिर्विचर्चसिर्वतस्तुते ॥२००॥ तैर्मेढुपाश्वजैः क
च्छः पादपारौर्विपादिका ॥ सिधमोर्दुहेकराणां दल्यालावप्रस्नवत् ॥२०१॥ शांतासदल्यास

1931

राम -
॥१३॥

卷九

दा
 प्रातःलोकः ॥ योगदामहृतीमुक्तास्पस्तेष्वार्भकेष्वपि ॥ कर्तुं देहाग्निं धादेत्तच्चिवाल्लाघवं परम् ॥ १९२ ॥
 क्षीरालस्य पृथग्दोषैर्लालासावोतिरोदनं ॥ गुदस्य पाकपाकौ च दंतोद्वेदादयो पुरो ॥ १९३ ॥ ऊर्ध्वे
 स्पेदतः खादो हृत्तये क्षात्रं वमेतु जः ॥ जागर्ति रौदिति श्पावोग्रहृत्स्तोभकः कृशः ॥ १९४ ॥ अथ
 भिरावावलोकः ॥ स्वदीर्गमस्य चतुर्थान्मासात्पातस्ततः पां ॥ समूहगर्भो मिः स्यान्नाच्युतो न बाह
 रापयेत् ॥ १९५ ॥ गर्भस्य दाधिनाशो च मते गर्भे च पाततः ॥ वीरेकशैत्यत् ८ कं पञ्चराधेः सानासि च
 ति ॥ १९६ ॥ अथ सप्ततिकारोगावलोकः ॥ अंगमर्दज्वरः कं पः पिपासा गुल्मात्रता ॥ शोथश्मलान्ति
 सारौ च सप्ततिकारोगलक्षणां ॥ १९७ ॥ अथ प्रदरावलोकः ॥ अस्त्रः श्रुतिः स्वात्प्रदरं पोने स्त्रीणामना
 त्वि ॥ रुग्णमर्ददोर्बल्यं क्षुत् ८ पांडुत्वदाहकृत् ॥ १९८ ॥ तच्चतुर्थं पृथक् सवेदो विस्पादार्जवं पुन
 राशास्य कृतुल्यतच्चाक्तं बोतं वा सो न रं जयेत् ॥ १९९ ॥ अथ सप्तडावलोकः ॥ आतिथ्यवायुशीलौ पो
 न च वाजीक्रियारतः ॥ ध्वजभंगमवाप्नोति संश्रु कृत्तपहेतुकं ॥ २०० ॥ अल्पशीतो स्मर्तं जः क्षुत्पि
 पासाश्मरुत्सहः ॥ पिडिकासंधिशीथिलो हीनबुद्धिर्बलौ द्विपः ॥ २०१ ॥ पांडुराल्परातिस्तोयत्तु

अ० वे०

॥१४॥

लपरेतम्लपध्वजः मंदवाहूश्च हीनश्च दीरापुकोनरोत्तमः ॥२२॥ असाधं सहजं हेतुं म
र्मच्छेदाच्च यद्रवेत् साध्यानामितरेषां च कार्यं वाजीक्रियमतः ॥२३॥ अथ नेत्रावलोकः ॥ ध
मीधूल्यर्कशाकाभूतीक्ष्णास्त्रीजागरादिभिः ॥ गंडुषाः जननस्यादिहीनानां सुदुर्गो मया ॥२४॥
तीभिरेपलंकाचमाभिष्वंदो धिमं यकः ॥ पद्मकोपिवृताः कोपश्चेत्याघानयना मयाः ॥२५॥
नेत्रकोपः पृथक् सर्वे सौख्यं न्यहेतुतः ॥ सुगसुरागशोष्माघोरमः पृक्स्ततो न्यथा ॥२६॥
अवक्तंति मेति चेन्ननेकं पदं लीक्षति ॥ काचीस्तस्यां वरं ध्वं न द्रुगिवोर्ध्वमधोनतु ॥२७॥ अथ क
र्णरोगावलोकः ॥ करोति विगुणोर्वोर्मलं संपृच्छकराग्रोः सकफः पाकवाधये ॥ लज्जामादिका
न्मादान् ॥२८॥ अथ नाशामयावलोकः ॥ अशोखिखावापिडिका पूषाश्रावश्च पीनसः प्रतिश्याय
क्षालिकाचेत्याघानाशामयाः स्मृताः ॥२९॥ अथ मुखरोगावलोकः ॥ सासत्तुकुसते श्लेष्माद
ताशोदंतचालनम् ॥ दोगंध्यापिडिकापाको जीवादीनां गदान्मुखे ॥३०॥ अथ शिरोरोगावलोकः ॥
आकालपतितं पीडां सूर्यावर्तोर्ध्वभेदकाः ॥ इदं लुप्तं केशपातः शृत्वा घासुः शिरोरोगदा ॥३१॥ अथ

राम
॥१४॥

अ० वे०

॥१५॥

विषधिकावलोकः ॥ जीवामोघ्याशिरोदाहभ्रमोमादासाचेज्वरैः ॥ श्वासाहिकादंतहर्षोजा
नीयात्स्थानां विषं ॥३२॥ दंतवैरापिशोषाभ्यां शिरोरेकतमोम्रमे ॥ निद्रादीरागरसनामोघ्ये
श्वापि विषं वदेत् ॥३३॥ अतिविस्तृतस्तकपाठहठं प्रतिहस्ततया धातिभ्यः नयनानलव
पितिषमघकृतं भिषजा मिदमं जनमस्तमुदे ॥३४॥ चकारचतुरोऽश्वत्थं तादितमग्निवेशोजनं
परोपकृतये कतिपारि मितं सजं तापकं ततः समुद्रुतेः सदा कृप्राशीभिस्तुष्यतां तुष्यारमि
रिकन्यकापारिष्ठसंघोषितः सुतः ॥३५॥ इति श्री आग्निवेशाचार्यविरचितं गदांजनं नामानि
दानसंपूर्णम् ॥

शिव
॥१५॥

८५
१७

इति

गदाऊन मू ~~X~~
आग्नेवेश। पूर्णतम।

१८
१७

२३०५